

Prof. dr Tatjana BUGARSKI
Pravni fakultet u Novom Sadu

Pregledni članak
UDK: 343.131.8
Primljeno: 1. aprila 2017. god.

PRETPOSTAVKA NEVINOSTI **(SADRŽINA, OBIM I DEJSTVO U KRIVIČNOM POSTUPKU)**

Pretpostavka nevinosti je jedan od osnovnih principa krivičnog procesnog prava koji stoji u neposrednoj vezi sa pravičnim suđenjem, tako da se može smatrati sastavnim delom prava okrivljenog na pravično suđenje. Iako je oduvek bila predmet interesovanja naučne i stručne javnosti, poslednjih godina postaje jedna od najaktuelnijih tema, kako u teoriji, tako i na zakonodavnom planu, i to pre svega na nivou Evropske unije. Zbog svoje aktuelnosti, pretpostavka nevinosti je predmet ovog rada u okviru kojeg su obrađena sledeća pitanja: obim i dejstvo pretpostavke nevinosti u krivičnom postupku – teorijska razmatranja, pretpostavka nevinosti i regulativa Evropske unije, pretpostavka nevinosti i standardi Evropskog suda za ljudska prava. Poslednji deo rada je posvećen pojedinim procesnim mehanizmima za očuvanje pretpostavke nevinosti kao što su teret dokazivanja, pravila dokazivanja i načelo utvrđivanja istine, kao i zaštita okrivljenog od samooptuživanja.

Ključne reči: krivični postupak, pretpostavka nevinosti, pravično suđenje, Evropska unija, Evropski sud za ljudska prava.

1. Pretpostavka nevinosti u krivičnom postupku – pojedina teorijska razmatranja

Pretpostavka nevinosti je oduvek bila predmet naučnih i stručnih rasprava i interesovanja, međutim, poslednjih godina, došla je u žižu interesovanja, ne samo na nacionalnom, već i na međunarodnom planu. Jedna grupa autora razmatra ograničavanje prava okrivljenog lica, kako u zakonodavstvu, tako i u praksi krivičnog pravosuđa, kritikujući ovo ograničavanje kao direktno kršenje pretpostavke nevinosti. Druga grupa autora traga za normativnim značenjem i implikacijama ovog principa, od kojih neki kritički gledaju na usku interpretaciju principa, dok drugi tvrde, ponekad potpuno različitim argumentima, da pretpostavka nevinosti ima, i treba da ima više ograničen normativni smisao i obim, nego što joj se generalno pripisuje.¹

U svakom slučaju, procesno i pravno dejstvo pretpostavke nevinosti je višestrano, pa je tako i njen sadržaj kompleksan:²

1) Pretpostavka nevinosti je jedno od osnovnih prava okrivljenog, koji, dakle, ima pravo da se smatra nevinim sve dok se eventualno njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom sudskom odlukom. Pravo okrivljenog da se smatra nevinim važi kako u odnosu na krivični postupak koji se protiv njega vodi, odnosno u pogledu aktera tog postupka, tako i u odnosu na javnost i sva druga lica, koja nisu akteri krivičnog postupka.

2) Pretpostavka nevinosti predstavlja procesni mehanizam za oslobađanje okrivljenog od tereta dokazivanja sopstvene nevinosti. Time se istovremeno na onoga ko tvrdi suprotno prebacuje teret dokazivanja eventualne krivice okrivljenog, a to je – ovlašćeni tužilac.

3) Pretpostavka nevinosti je jedna od najvažnijih ustavnih i međunarodnopravnih garancija okrivljenog, u okviru korpusa odredbi koje se odnose na vitalna prava i slobode čoveka. Tako se prema članu 34. stav 3. Ustava Srbije³, svako smatra nevinim za krivično delo dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda.

4) Pretpostavka nevinosti predstavlja važan element prava na pravično suđenje.

Pretpostavka nevinosti nije faktička, nego pravna pretpostavka, zbog čega se smatra moralnim i političkim principom koji je zasnovan na široko

1 O ovim stavovima, vid: F. De Jong, L. Van Lent, The Presumption of Innocence as a Counterfactual Principle, *Utrecht Law Review*, br. 1, 2016, 32-33.

2 M. Škulić, Dejstvo pretpostavke nevinosti kao elementa pravičnog krivičnog postupka, u: *Međunarodni naučni tematski skup „Pravosuđe i mediji“*, Palić, 08-09 jun 2017, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija, 2017, 309-310.

3 Službeni glasnik RS, 98/2006.

rasprostranjenoj koncepciji kako slobodno društvo treba da primenjuje svoje pravo na kažnjavanje.⁴ Iako je pretpostavka nevinosti propozicija čija se istinitost ne dokazuje donošenjem oslobađajuće ili odbijajuće presude ili obustavljanjem krivičnog postupka, niti se opovrgava donošenjem osuđujuće presude, njen praktični i načelni značaj je višestruk.⁵ Nevinost nije nešto što postoji, što se fizički može opipati, osetiti ili izmeriti, isto kao ni krivica, ali se smatra da postoji u onim slučajevima kada nije doneta osuđujuća presuda.⁶

Pretpostavka nevinosti se smatra produktom društvene civilizacije i vezuje se za postojanje pravne države, a s obzirom na to da je nastala kao rezultat francuske buržoaske revolucije, prvi put je definisana u Deklaraciji o pravima čoveka i građanina, međutim, njena svrha se sa promenom sistema krivičnog postupka sa inkvizitorskog na mešoviti tip promenila. Sada je osnovna svrha pretpostavke nevinosti u tome da ograniči državi postavljanje granica odbrani okrivljenog lica, odnosno da odredi prihvatljivu meru ograničenja njegovih prava koju može odrediti država u vezi sa krivičnim postupkom i u njemu donetom presudom.⁷ Navedena svrha se postiže pravilima o teretu dokazivanja i o raspodeli rizika nedokazanosti činjenica krivičnog dela, a oba ova načela su u uskoj vezi sa načelom pravičnog postupka, jer čine autoritativne pravne standarde u pogledu načina i rezultata utvrđivanja pravno relevantnih činjenica u kaznenom postupku.⁸ Teret dokazivanja koji je na državi ima za cilj uspostavljanje ravnoteže između stranaka u krivičnom postupku i priznavanje liberalnog koncepta ograničene intervencije države i individualne autonomije. Primarni razlog za pretpostavku nevinosti jeste odbrana od pogrešne osude, jer se smatra da osuda i kažnjavanje nevinog lica može da prouzrokuje više štete nego kada krivac izbegne odgovornost, a na ovaj način se smanjuje verovatnoća i moguća „cena“ grešaka donošenja pogrešne osude u krivičnom postupku.⁹

Pretpostavka nevinosti je načelo krivičnog procesnog prava koje se sastoji iz dva elementa: iz obaveze države na kojoj je teret dokazivanja krivice u krivičnom postupku i zahteva da se krivica određenog lica u odnosu na konkret-

4 R. L. Lippke, *The Presumption of Innocence in the Trial Setting*, *An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, br. 2, 2015, 168.

5 G. P. Ilić et al., *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, 2012, str. 62.

6 R. Nobles, D. Schiff, *Guilt and Innocence in the Criminal Justice System: A Comment on R (Mullen) v Secretary of the Home Department*, *The Modern Law Review*, br. 1, 2006, 91.

7 D. Krapac et al., *Kazneno procesno pravo – Prva knjiga: Institucije (VII neizmenjeno izdanje)*, Zagreb, 2015, 419.

8 *Ibidem*, 420.

9 L. Campbell, *Criminal Labels, the European Convention on Human Rights and the Presumption of Innocence*, *The Modern Law Review*, br. 4, 2013, 683.

no krivično delo dokaže sa stepenom izvesnosti.¹⁰ Pretpostavka nevinosti omogućava da krivična stvar bude rešena u zakonom propisanom postupku pred nadležnim sudom, a da se to ne rešava kao privatna stvar pojedinca. Ona takođe ima za cilj da spreči stigmatizaciju lica protiv kojeg se vodi krivični postupak do donošenja pravnosnažne presude, kao i da obezbedi nepristrasnost suda koji treba da donese odluku u krivičnoj stvari. Razlog zbog čega se pretpostavka nevinosti smatra fundamentalnim principom je zbog toga što se smatra da je bolje da krivac bude slobodan, nego da nevin bude osuđen, a ovo se ponekad izražava i tzv.*principom 10:1* – da je veća šteta da jedno nevino lice bude osuđeno, nego da deset krivaca bude oslobođeno. Ovaj princip odražava složenu ideju da okrivljeni može biti osuđen samo onda ukoliko postoje kvalitativni dokazi koji potvrđuju njegovu krivicu. Međutim, potrebno je pomenuti da ni standard kvalitativnih dokaza ne pruža garanciju da neće biti pogrešnih osuda.¹¹

Kao procesno načelo, pretpostavka nevinosti stoji u korelaciji sa načelom *in dubio pro reo*, koje je šire postavljeno od pretpostavke nevinosti jer se, osim na pravno relevantne činjenice krivice, ovo načelo primenjuje, za razliku od pretpostavke nevinosti i na sve ostale činjenice od kojih zavisi pravna kvalifikacija krivičnog dela i izricanje kazne, kao i na manji broj procesnopravno relevantnih činjenica (npr. da li je učinilac krivičnog dela u trenutku izvršenja dela bio maloletan ili ne; da li je u trenutku započinjanja krivičnog dela već nastupila zastarelost krivičnog gonjenja ili je za to delo učinilac već bio osuđen).¹²

Obim primene pretpostavke nevinosti ima dva osnovna aspekta – vremenski i personalni: prvi se odnosi na trenutak od kada se ova pretpostavka primenjuje (procesno dejstvo), a drugi na koja lica se ona odnosi: da li na sve građane ili samo na ona lica koja su osumnjičena, odnosno okrivljena (personalno dejstvo). Pitanje obima primene pretpostavke nevinosti u smislu krivičnopravne doktrine u evropskom kontekstu je moguće samo od trenutka od kada je lice optuženo.¹³ Međutim, ukoliko se optužba shvati u materijalno-pravnom, a ne u formalnom smislu, kao svaki akt kojim se osumnjičenom licu stavlja do znanja za šta se tereti i koji osnovi sumnje stoje protiv njega, obim primene pretpostavke nevinosti se proširuje u pogledu procesnog dejstva i na pretkrivični postupak. U pretkrivičnom postupku pretpostavka nevinosti se

10 Izvesnost – zaključak o nesumnjivom postojanju, odnosno nepostojanju činjenica, zasnovan na objektivnim merilima zaključivanja – član 2. stav 1. tačka 20. Zakonika o krivičnom postupku, (Službeni glasnik RS, broj 72/2011, 101/2011,121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014).

11 V. Tadros, S. Tierney, The Presumption of Innocence and the Human Rights Act, The Modern Law Review br. 3, 2004, 402.

12 Krapac, op. cit., 424.

13 Campbell, op. cit., 693.

može dovesti u pitanje u vezi sa hapšenjem lica i određivanjem pritvora, posebno iz razloga što primena mera prinude prema nekom licu uvek dovodi do stigmatizacije lica od strane društva koje ga u takvim slučajevima najčešće smatra faktički krivim. Zbog toga se u teoriji velika pažnja posvećuje pitanju opravdanosti ekstenzivne primene pretpostavke nevinosti van krivičnog postupka na pretkrivični postupak i na postupak posle donošenja osuđujuće presude.

Tretirati nekoga kao faktički nevinog znači pretpostaviti da to lice nije učinilo krivično delo. Međutim, pretpostavka nevinosti kao pravno pravilo nema ovo značenje. Pretpostavka nevinosti nas ne sprečava da verujemo da je neko faktički kriv, već zahteva od države i njenih organa da donesu presudu, a da pri tome sve vreme trajanja postupka, tretiraju lice kao nevino. Obim primene pretpostavke nevinosti ne treba ekstenzivno tumačiti u smislu da se ono odnosi na svakog, već samo na ona lica za koja je utvrđena odgovornost od strane države, čak i van krivičnog postupka.¹⁴ Pretpostavka nevinosti u krivičnom postupku treba da obuhvati samo ona lica koja se sa određenim stepenom sumnje terete za izvršenje krivičnog dela, i to od trenutka kada se steknu uslovi koji opravdavaju potreban stepen sumnje, što predstavlja izvesnu polaznu garanciju poštovanja prava na pravično suđenje.

Pretpostavka nevinosti održava i stvara, ali ne diktira, pravila vođenja postupka¹⁵ i podrazumeva visoke standarde dokazivanja u krivičnom postupku koji treba da obezbede da se tužilački slučaj stavi na „test“ u smislu da javni tužilac ubedi sud da je optuženi kriv, „van razumne sumnje“.¹⁶ U teoriji krivičnog procesnog prava dokazivanje „van razumne sumnje“ je obavezni deo pretpostavke nevinosti i ne postoji način da se od njega odvoji.¹⁷

Kada bi se pretpostavka nevinosti usko tumačila, i tu se nameću određena pitanja, kao na primer, da li tužilac treba da opovrgne navode odbrane, ili okrivljeni treba da dokaže svoju odbranu nakon što tužilac dokaže krivično delo?¹⁸ Osnovna svrha visokih standarda dokazivanja ima za cilj da spreči greške u donošenju pogrešnih osuda. Visoki standardi dokazivanja predstavljaju suštinski test koji treba da prođu dokazi tužioca. Ovo ima za cilj da se uverimo da kada kažnjavamo naše građane, da je to opravdano, i da to ne znači uskraćivanje njihovih prava.¹⁹ Posebno je važno naglasiti da pretpostavka nevi-

14 Ibidem.

15 Nobles, Schiff, op. cit., 82.

16 Lippke op. cit., 160.

17 A. Ashworth, Four threats to the presumption of innocence, *The International Journal of evidence and proof*, br. 10, 2006, 250, fusnota 37.

18 Ibidem, 244.

19 Lippke R. L., Justifying the proof structure of criminal trials, *The International Journal of evidence and proof*, br. 17, 2013, 346.

nosti treba da posluži kao analitičko sredstvo i kao podsetnik za odgovarajuće standarde dokazivanja u vezi sa krivičnim delom i učinioem, nezavisno od toga da li se to radi van krivičnog postupka,²⁰ odnosno u pretkrivičnom postupku.

Kada je u pitanju pretpostavka nevinosti, veoma je interesantna Whitman-ova teorija prema kojoj se uspostavljanje pravičnog sistema krivičnog pravosuđa zasniva na *pretpostavci nevinosti*, koja je više karakteristična za anglosaksonski krivični postupak, odnosno na *pretpostavci milosti* koja je karakteristična za mešoviti tip krivičnog postupka.²¹ Pretpostavka milosti je zasnovana na pretpostavci da su istražni i sudski organi pouzdani i profesionalni i da su hipotetički svi okrivljeni krivi za ono za šta su optuženi. To za posledicu ima slabiju zaštitu okrivljenog u postupku, a što ne znači da se okrivljenom uskraćuju prava. I dok ovaj model pravičnosti daje manje značaja zaštiti nevinosti, veći značaj daje zaštiti krivice. Najveća opasnost u ovom sistemu nije u tome da će nevino lice biti osuđeno, nego da će krivac biti tretiran na nehuman način. Pretpostavkom milosti se vrši pritisak na sistem da se dobro razmisli i ozbiljno radi svoj posao pre nego što se izrekne krivična sankcija.²² Pretpostavka nevinosti zasnovana na zaštiti nevinog, a ne krivca je doprinela stvaranju izuzetno grube kulture kažnjavanja u krivičnom postupku, a razvoj modernog naučnog dokazivanja je proces dokazivanja izuzetno otežao.²³ Pretpostavka nevinosti je konstruisana tako da se izbegne rizik da se kazni onaj koji je ustvari nevin, a pretpostavka milosti ima za cilj da se izbegne nečovečno postupanje prema onima koji su, ustvari, faktički krivi.²⁴ Whitman smatra da ovo razlikovanje nije samo tehničke prirode, već se radi o razlici između dve velike kulturne orijentacije u pravu. Američka kulturna lojalnost pretpostavci nevinosti proteže se iznad tehničkih pravila u sudnici stavljajući teret dokazivanja na državu. Na skoro isti način, orijentacija prema pretpostavci milosti se proteže iznad tehničkih pravila zahtevajući ublažavanje kažnjavanja. To pripada mnogo širem kontinentalnom obrascu kulture čiji izvori se nalaze u hijerarhijskom i paternalističkom sistemu pravosuđa, prema kome postoji duboko uverenje da predstavnici pravosudne vlasti imaju obavezu da zaštite okrivljenog.²⁵ Dok se mešoviti tip postupka zasniva na utvrđivanju istine, u adverzijalnom postupku primat je na isključivanju dokaza, čak i po cenu vođenja pos-

20 Campbell, op. cit., 690.

21 O ovoj teoriji videti: J. Q. Whitman, *Presumption of Innocence or Presumption of Mercy?: Weighing Two Western Modes of Justice*, Texas Law Review, 2016, 933-993.

22 Whitman J., op. cit., 934.

23 Ibid, 934-935.

24 Ibid, 947.

25 Ibid.

tupka bez utvrđivanja istine.²⁶ Razlika između ove dve tradicije je u tome što se u adverzijalnom postupku akcenat stavlja na zaštitu nevinog lica, a u mešovitom postupku je akcenat na saosećanju sa licem koje je krivo.²⁷

Pretpostavka nevinosti se ni u jednom sistemu ljudskih ili ustavnih prava ne tretira kao apsolutna. Postoje izvesne razlike u načinu na koji različiti ustavi ili dokumenti o ljudskim pravima dozvoljavaju izvesna odstupanja, ali činjenica je da su Južnoafrička i Evropska povelja o ljudskim pravima saglasne u tom smislu, odnosno da predviđaju izvesna ograničenja.²⁸ U teoriji se navodi pet razloga koji idu u prilog opravdanju da se teret dokazivanja prebaci na okrivljenog, naravno samo u izuzetnim slučajevima. To su: težina krivičnog dela, lakoća dokazivanja, raspolaganje važnim činjenicama, test racionalne povezanosti i opasnost od pogrešne odbrane kao posledice težine dokazivanja.²⁹

Težina krivičnog dela, posebno kada se radi o terorizmu, organizovanom kriminalitetu i sličnim krivičnim delima, za koje su zaprećene najstrože kazne, u krivičnom postupku može da bude opravdanje za prenošenje tereta dokazivanja na okrivljenog, jer mu je u interesu da dokaže svoju nevinost i izbegne osudu sa kapitalnom kaznom.

Lakoća dokazivanja ne podrazumeva uvek da je to loše po okrivljenog, ali pitanje je da li je lakši teret dokazivanja prihvatljiviji kada manje ograničava osnovna prava da ne bude okrivljeni pogrešno osuđen ili nepravedno kažnjen. U principu ovo je jači argument koji se odnosi na odnos između prava da se ne bude pogrešno osuđen i veličine prebacivanja obaveze na okrivljenog.

U pojedinim slučajevima, ukoliko okrivljeni raspolaže važnim činjenicama u vezi sa krivičnim delom koji mu idu u prilog, sasvim je opravdano prenošenje tereta dokazivanja na okrivljenog, kao izuzetka od pretpostavke nevinosti.

Test „racionalne povezanosti“ podrazumeva postojanje jasne veze između osnovnih činjenica i pretpostavljenog zaključka. Evropski sud za ljudska prava je postavio ograničenje u ovom slučaju kada se okrivljeni brani ćutanjem.

Opasnost od pogrešne odbrane koja proističe iz teškoća u dokazivanju predstavlja takođe koji ide u prilog premeštanja tereta dokazivanja na okrivljenog. Ovo se, po pravilu, vezuje za dokazivanje pretpostavke uračunljivosti u Common Law sistemu, u slučajevima kada je okrivljenom izrečena oslobađajuća presuda iz razloga što je u vreme izvršenja krivičnog dela bio neuračunljiv.

26 Ibid, 944.

27 Ibid, 981.

28 Ashworth A., op.cit., 257.

29 O ovome više videti: A. Ashworth, op. cit., 260-268.

Kada je u pitanju prebacivanje tereta dokazivanja sa tužioca na okrivljenog, važno je istaći da prema stavu Evropskog suda za ljudska prava kršenje pretpostavke nevinosti postoji u slučaju kada je teret dokazivanja premešten sa tužioca na odbranu.³⁰

2. Pretpostavka nevinosti i regulativa na nivou Evropske unije

Evropska Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama³¹ predstavlja osnovu zaštite osumnjičenog, odnosno okrivljenog lica u pretkrivičnom i u krivičnom postupku. Značaj prava okrivljenog lica se ogleda u tome što se na taj način nastoji očuvati pravo na pravično suđenje. U članu 6. stav 2. Konvencije je propisano da se svako ko je optužen za krivično delo smatra nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže. Pretpostavka nevinosti je predviđena odredbom Konvencije koja se odnosi na pravično suđenje, pa se može zaključiti da se ova pretpostavka može smatrati i integralnim delom prava na pravično suđenje.³²

Takođe, načelo pretpostavke nevinosti propisano je i Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije (član 48. stav 1), u smislu da se svako lice koje je optuženo smatra nevinim dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona.³³ Sve veći međunarodni interes za pretpostavku nevinosti ogleda se i u donošenju posebne regulative u kojoj su sadržana pravila o pretpostavci nevinosti i usvajanje standarda na nivou Evropske unije.³⁴

30 John Murray v. the United Kingdom judgment of 8 February 1996,

<http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-153474&filename=001-153474.pdf&TID=ihgdqbxnfi>

31 Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Službeni list SCG – Međunarodni ugovori, broj 9/2003, 5/2005 i 7/2005 – ispr., i Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, broj 12/2010 i 10/2015 (u daljem tekstu EKLJP).

32 Osim Evropskom konvencijom, pretpostavka nevinosti je garantovana i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (član 14. stav 2) u kome je predviđeno da se za svako lice koje je optuženo za krivično delo pretpostavlja da je nevino dok njegova krivica ne bude zakonski ustanovljena (Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Službeni list SFRJ, broj 7/71). Ovaj princip je sadržan i u Statutu Međunarodnog krivičnog suda (član 66) (Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, broj 5/2001). Prema Statutu, niko se ne može smatrati krivim dok se njegova krivica ne dokaže pred Sudom u skladu sa zakonom i pravilima postupka koje ovaj sud primenjuje. Teret dokazivanja krivice je na tužiocu, a sud, da bi osudio okrivljenog, mora da bude čvrsto uveren da je okrivljeni kriv za krivično delo koje mu se stavlja na teret i da u tom smislu nema nikakve dileme ni sumnje.

33 Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

34 De Jong, op. cit., 32-33.

Potrebno je istaći da se u okviru Evropske unije, sa istom pažnjom zahteva zaštita kako građana u njihovom slobodnom kretanju, tako i u slučaju kada se građanin nađe u poziciji okrivljenog. Minimum procesnih garancija u krivičnom postupku, kao garancija položaja okrivljenog su isticani kao potrebni na sastanku u Tampereu 1999, kao i Haškim programom 2004. Pravilo o uzajamnom priznavanju sudskih odluka, u okviru međunarodne krivičnopravne pomoći je imalo za posledicu stvaranje uverenja da je neophodno usvajanje standarda u okviru Evropske unije za zaštitu proceduralnih prava koja se pravilno implementiraju i primenjuju u državama članicama Evropske unije,³⁵ a koja bi bila komplementarna EKLJP. Osnovni način za očuvanje i unapređenje uzajamnog poverenja između država članica je jačanje proceduralnih garancija okrivljenog.

Pretpostavka nevinosti je značajno pitanje u okviru Prostora slobode, bezbednosti i pravde, koji je institucionalizovan još Ugovorom iz Amsterdama. Pretpostavka nevinosti, kao deo prava okrivljenog lica na pravično suđenje je svoj razvojni put, u okviru ovog stuba Evropske unije, prolazila od Programa iz Tamperea (1999-2004), koji je zamenjen Haškim programom (2004-2009), a zatim Štokholmskim programom (2009-2014), posle koga je Evropska komisija objavila „Put ka ostvarenju otvorene i sigurne Evrope“ u kojoj je predstavljen novi program koji se odnosi na unutrašnje poslove. Savet Evrope je zaključcima iz 2014. usvojio Strateške smernice za zakonodavno i operativno planiranje u području slobode, bezbednosti i pravde. Program je bio zasnovan na šest tematskih grupa prioriteta i devet instrumenata,³⁶ od kojih se jedna grupa odnosi na zaštitu građana.

Jačanje prava okrivljenog se odvijalo kako na zakonodavnom planu država članica, tako i na nadnacionalnom planu preduzimanjem različitih mera. U tom cilju usvojene su Smernice za uspostavljanje i jačanje prava okrivljenog u krivičnom postupku.³⁷ U ovim Smernicama, koje su donete 30. novembra 2009, predviđena su sledeća osnovna prava okrivljenog: pravo na prevod i objašnjenje (jer okrivljeni mora znati, odnosno biti upoznat i razumeti šta mu se stavlja na teret); pravo da bude obavešten o pravima koja mu pripadaju i pravo da bude obavešten o optužbama koje ga terete; pravo na pravni savet i pravnu pomoć; pravo na komunikaciju sa rođacima, zaposlenima ili predstavnicima konzulata; pravo na posebnu zaštitu ukoliko nije sposoban zbog svojih godina,

35 Resolution of the Council of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings (2009/C 295/01), Official Journal of the European Union C 295/1.

36 Videti: Vodič kroz EU politike, Sloboda, bezbednost, pravda (drugo izdanje), str. 149, http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2014/05/Sloboda_bezbednost_pravda-za-web.pdf

37 Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings Official Journal of the European Union C 295/3.

psihičkog ili mentalnog stanja da razume značaj i suštinu postupka koji se vodi protiv njega; pravo na ograničen pritvor pre pokretanja krivičnog postupka. Ove Smernice su usvojene kao sastavni deo štokholmskog programa 10.decembra 2009. u kome je posebna pažnja posvećena pretpostavci nevinosti i u okviru kojih je predviđen čitav niz proceduralnih prava osumnjičenog, odnosno okrivljenog lica.

Na osnovu Smernica, donete su tri direktive: 2010. doneta je Direktiva 2010/64/EU³⁸ u kojoj su razrađena navedena prava okrivljenog na objašnjenje i prevodioca u krivičnom postupku. 2012. doneta je Direktiva 2012/13/EU³⁹ koja je uredila pitanje prava okrivljenog na informisanje u krivičnom postupku. 2013. doneta je Direktiva 2013/48/EU⁴⁰ koja se odnosi na pravo okrivljenog na pristup advokatu u krivičnom postupku i Evropski nalog za hapšenje, kao i pravo okrivljenog da obavesti treće lice o svom lišavanju slobode i pravo da kontaktira sa trećim licem, kao i sa konzularnim predstavnikom za vreme dok je lišen slobode.

4. novembra 2015. Stalni predstavnički komitet odobrio je tekst Direktive sa kojim se saglasio Evropski parlament, o učvršćivanju pojedinih aspekata pretpostavke nevinosti i prava na prisustvo tokom suđenja u krivičnom postupku.⁴¹ Ovom Direktivom se uvode minimalna pravila koja se odnose na pojedine aspekte pretpostavke nevinosti, tako da je ona, ustvari, komplementarna Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i slobodama. Na ovaj način se obezbeđuje ostvarivanje prava na pravično suđenje. Ova Direktiva o jačanju određenih vidova pretpostavke nevinosti i prava na učestvovanje na glavnom pretresu u krivičnom postupku (2016/343)⁴² je usvojena 12.februara 2016. godine.⁴³ Svrha Direktive je jačanje prava na pravično suđenje u krivičnom postupku utvrđivanjem zajedničkih minimalnih pravila o određenim vidovima pretpostavke nevinosti i prava na učestvovanje na glavnom pretresu. Utvrđivanjem zajedničkih minimalnih pravila o zaštiti

38 Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings, Official Journal of the European Union L 280/1.

39 Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings, Official Journal of the European Union L 142/1.

40 Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right to access to a lawyer in criminal proceedings and the European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty, Official Journal of the European Union L 294/1.

41 <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/04-presumption-of-innocence/>.

42 SL C 65, 11. 3. 2016, str. 1.

43 Directive of the European Parliament and of the Council on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-63-2015-INIT/en/pdf>

procesnih prava osumnjičenih, odnosno optuženih lica, ova Direktiva nastoji da pojača međusobno poverenje država članica u njihove sisteme krivičnog pravosuđa, a samim tim i da olakša uzajamno priznavanje odluka u krivičnim stvarima.⁴⁴ Direktiva se primenjuje na fizička lica koja su osumnjičena, odnosno optužena u krivičnom postupku. Primenuje se u svim fazama krivičnog postupka, od trenutka kada je lice osumnjičeno ili optuženo za izvršenje krivičnog dela ili navodnog krivičnog dela, pa sve do trenutka kada odluka o konačnom utvrđivanju da li je to lice učinilo predmetno krivično delo postane konačna (član 2). Uređivanje pretpostavke nevinosti (poglavlje 2) podrazumeva nekoliko elemenata u pogledu obaveza država da osumnjičenom, odnosno optuženom licu garantuje određena prava. Države članice su dužne da obezbede da se osumnjičeni, odnosno optuženi smatraju nevinim dok se ne dokaže njihova krivica u skladu sa zakonom (član 3). Države članice su dužne da preduzimaju odgovarajuće mere kako bi se obezbedilo da se, dokle god se osumnjičenom, odnosno optuženom licu ne dokaže krivica u skladu sa zakonom, u izjavama za javnost koje daju organi javne vlasti i sudskim odlukama, osim onih o krivici, za to lice ne navodi da je krivo. Time se ne dovode u pitanje radnje krivičnog gonjenja kojima je cilj dokazivanje krivice osumnjičenog, odnosno optuženog lica, kao ni privremene odluke procesne prirode koje donose sudski ili drugi nadležni organi i koje se temelje na sumnji ili inkriminišućim dokazima. Države članice su dužne da obezbede da u slučaju kršenja ove obaveze, postoje na raspolaganju odgovarajuće mere. Ipak, obaveza da se za osumnjičenog, odnosno optuženog lica ne navodi da je kriv ne sprečava organe javne vlasti da u javnosti šire informacije o krivičnom postupku, ukoliko je to potrebno iz razloga povezanih sa istragom koja se vodi, ili je to u javnom interesu (član 4).

Države članice su, osim toga, dužne da preduzmu odgovarajuće mere kako bi se obezbedilo da se osumnjičeni, odnosno optuženi na sudu i u javnosti, upotrebom mera ograničavanja slobode kretanja, ne predstavljaju kao krivi, jer to sprečava da se primenjuju mere ograničavanja slobode kretanja, potrebne zbog posebnosti određenog slučaja, a koje se odnose na bezbednost ili sprečavanje bekstva osumnjičenog, odnosno optuženog lica ili na njihov kontakt s trećim licima (član 5). Što se tiče tereta dokazivanja, potrebno je predvideti da je teret dokazivanja u postupku utvrđivanja krivice osumnjičenog, odnosno optuženog na tužiocu. Time se ne dovodi u pitanje obaveza nadležnog suda da traži kako dokaze koji okrivljenom idu u korist, tako i one koje mu idu na štetu, kao ni pravo odbrane da podnese dokaze u skladu sa merodavnim nacionalnim

44 Ova Direktiva je stupila na snagu dvadesetog dana od dana objave u Službenom listu Evropske unije, a države članice su dužne da donesu zakone i druge propise koji su potrebni radi usklađivanja sa ovom Direktivom do 1. aprila 2018. godine.

pravom. Takođe, države članice su dužne da obezbede da svaka sumnja u krivicu ide u korist osumnjičenog, odnosno optuženog, čak i kada sud ocenjuje mogućnost puštanja lica na slobodu (član 6). Države članice imaju obavezu da obezbede da osumnjičeni, odnosno optuženi imaju pravo da se brane ćutanjem u vezi sa krivičnim delom koje im se stavlja na teret, kao i pravom da sami sebe ne izlože krivičnom gonjenju (što ne sprečava prikupljanje dokaza koji mogu dobiti od osumnjičenog, odnosno optuženog lica u skladu sa zakonom). Ostvarivanje prava da se brane ćutanjem i da sami sebe ne izlože krivičnom gonjenju ne sme se upotrebiti protiv osumnjičenog, odnosno optuženog lica i ne sme se smatrati dokazom da su učinili delo koje im se stavlja na teret (član 7).

3. Pretpostavka nevinosti i standardi Evropskog suda za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava je postupajući u predmetima koji se odnose na kršenje člana 6. Evropske konvencije, postavio određene standarde u vezi sa kršenjem pretpostavke nevinosti, koje imaju za cilj da se praktično ostvari zaštita ove izuzetno važne pretpostavke. Posebno je važno da ovu pretpostavku poštuju prvenstveno organi postupka, na prvom mestu sud, jer „ako se ne poštuje princip pretpostavke nevinosti, naročito ako to učini predstavnik suda, ukupna ideja pravičnosti krivičnog postupka ostaje lišena svog smisla.“⁴⁵ Interesantno je to da je prva odluka Evropskog suda za ljudska prava protiv RS koja je doneta u slučaju Matijašević, bila upravo doneta iz razloga kršenja pretpostavke nevinosti.⁴⁶ U pitanju je bila odluka o određivanju pritvora u kojoj je sud prejudicirao konačnu odluku u predmetu i prekršio pravo okrivljenog na pretpostavku nevinosti, jer je u obrazloženju rešenja navedeno da je okrivljeni učinio krivična dela za koja je lišen slobode. U svojoj odluci, Evropski sud za ljudska prava je istakao da kršenje pretpostavke nevinosti postoji ako sudska odluka koja se odnosi na lice koje je optuženo za krivično delo, odražava mišljenje da je optuženo lice krivo pre nego što se njegova krivica dokaže po zakonu. Preuranjeno iznošenje takvog jednog mišljenja od strane suda neizbežno vodi do kršenja ove pretpostavke.⁴⁷ Posebno je važno to što je sud

45 OSCE Misija u BiH, Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini, str. 2, <http://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>

46 Matijašević protiv Srbije, predstavka broj 23037/04, presuda od 19. septembra 2006, paragrafi 45 i 46, str. 8.

47 Sud se u tom smislu pozvao na sledeće presude: Deweer protiv Belgije, presuda od 27. 02. 1980. godine, Serija A broj 35, paragraf 56; Minelli protiv Švajcarske, presuda od 25. marta 1983. godine, Serija A broj 62, paragrafi 27, 30 i 37; Allenet de Ribemont protiv Francuske, presuda od 10. februara 1995. godine, Serija A broj 308, str. 16, paragrafi 35 i 36, i Karakas and Yesilirmak protiv Turske broj 43925/985, paragraf 49, od 28. juna 2005. godine.

zauzeo stanovište da se pretpostavka nevinosti odnosi na ceo krivični postupak, bez obzira na ishod optužbe, sve dok se optuženi ne oglasi krivim. U konkretnom slučaju, naknadna osuda nikako nije mogla anulirati prvobitno pravo podnosioca predstavke na pretpostavku nevinosti.

Imajući u vidu navedenu odluku Evropskog suda za ljudska prava u ovom slučaju, može se izvesti zaključak da ne samo sud, nego i bilo koji drugi organ postupka, kao i bilo koje drugo lice, proglašavajući osumnjičeno, odnosno okrivljeno lice kao krivo za delo koje mu se stavlja na teret, krši pretpostavku nevinosti tog lica. U predistražnom postupku, ovo se naročito odnosi na izveštavanje u medijima o kriminalnim slučajevima u kojima se, najčešće u samom naslovu, osumnjičeni proglašava i naziva krivcem, odnosno učinioem krivičnog dela. U praksi Evropskog suda za ljudska prava bilo je i slučajeva koji se odnose na kršenje pretpostavke nevinosti i slobode izražavanja (član 10. EKLJP), u vezi sa kojim je sud zauzeo stanovište da javnost ima pravo da bude informisana o krivičnom postupku koji se vodi protiv nekog lica, s tim što to mora biti na obazriv način i uz poštovanje pretpostavke nevinosti. Posebno je interesantno i važno to što je sud istakao da i u slučaju kada se u medijskom izveštavanju ne pravi razlika između osumnjičenog i okrivljenog lica, to može da predstavlja kršenje pretpostavke nevinosti, kao i pravo okrivljenog na nepristrasno suđenje.⁴⁸

Kada je u pitanju pretpostavka nevinosti, praksa Evropskog suda za ljudska prava je izuzetno bogata velikim brojem najrazličitijih slučajeva, s obzirom na to da se kršenje, odnosno nekršenje ove pretpostavke vezuje za najrazličitije procesne situacije. Zbog toga je najbolji način upoznavanja sa stavovima Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa pretpostavkom nevinosti prikaz konkretnih slučajeva, od kojih su na ovom mestu navedeni neki od njih.

U slučaju *Pirs protiv Grčke*, podnosilac predstavke je ukazao na to da je nakon što je lišen slobode bio u pritvoru u prostoriji sa osuđenim licem, i da je time povređen član 6. stav 2. EKLJP. Evropski sud za ljudska prava je konstatovao da Konvencija ne sadrži član koji predviđa odvojeni tretman optuženih i osuđenih lica, te da u konkretnom slučaju nije povređena pretpostavka nevinosti.⁴⁹

48 Crociani and Others v. Italy, nos. 8603/79 and 8729/79, Commission decision of 18. December 1980; X. v. Norway 8978 (1970), A 091 EHHR; Worm v. Austria judgment of 29 August 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-V, p.1547, par. 33; Jaspers v. Belgium (1981) 27 DR 61.1981 ECHR; X. v. United Kingdom. ECHR (1981), Series A, No.46, citirano kod: Bajović V., Pretpostavka nevinosti i sloboda štampe, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, broj 1/2008, str. 202-203.

49 Peers v Greece (App no 28524/95) ECHR 19 April 2001, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-68398-68866&filename=003-68398-68866.pdf>.

U slučaju *Telfner protiv Austrije*, podnosilac predstavke je tvrdio da u krivičnom postupku protiv njega sudovi nisu poštovali pretpostavku nevinosti. Naime, dana 8. aprila 1995. godine u ranim satima dogodila se nesreća, u kojoj je lice K. povređeno. Povređeno lice je prijavilo nezgodu policiji i identifikovalo tip i registarski broj vozila, međutim, nije bilo u mogućnosti da identifikuje vozača automobila. Policija je pronašla automobil, registrovan na ime majke podnosioca predstavke, parkiran ispred kuće u kojoj je on živeo sa svojom porodicom. U spisima je policija podnosioca predstavke označila kao osumnjičenog, koji je prema zapažanjima policijskih službenika, bio glavni korisnik automobila. U toku krivičnog postupka podnosilac predstavke se izjasnio da ne priznaje izvršenje krivičnog dela i izjavio je da nije vozio automobil u sporno vreme. Oštećeni je potvrdio svoje izjave date u policiji, a posebno da nije bio u stanju da identifikuje vozača automobila, niti da kaže da li je vozač bilo muško ili žensko lice. Majka optuženog i njegova sestra su iskoristile svoje pravo da ne svedoče. Okružni sud je osudio podnosioca predstavke. Povodom izjavljene žalbe, drugostepeni sud je osporenu ocenu dokaza označio kao konzistentnu, potpunu i uverljivu, pa je potvrdio prvostepenu presudu. Podnosilac predstavke je tvrdio da je sud ignorisao pretpostavku nevinosti predviđenu članom 6. stav 2. Konvencije, jer iako prema Zakonu o krivičnom postupku sudovi imaju pravo da slobodno ocenjuju dokaze, u ovom slučaju oni su prekoračili to svoje pravo time što su se oslanjali na navode iz policijskog izveštaja, naročito one da je optuženi najviše koristio automobil. Naime, čak i da je sud ustanovio da je optuženi najviše koristio automobil, ne može ovu činjenicu da upotrebi za donošenje nedvosmislenog zaključka da je optuženi vozio automobil u vreme kada se dogodila saobraćajna nezgoda. Takav zaključak je proizvoljan i dovodi do kršenja pretpostavke nevinosti iz razloga što je u krivičnom postupku pogrešno postavljen teret dokazivanja. Sud je pošao od toga da, shodno članu 6. stav 2. EKLJP, sud ne bi trebao da vodi postupak sa predubedenjem da je optuženi počinio krivično delo, da je teret dokazivanja na tužilaštvu i da bi svaka sumnja trebalo da bude od koristi po optuženog.⁵⁰ Dakle, pretpostavka nevinosti će biti narušena tamo gde se teret dokazivanja prebaci sa tužilaštva na odbranu.⁵¹ U ovom predmetu, i Okružni sud i Regionalni sud su se u suštini oslonili na izveštaj lokalne policijske stanice da je podnosilac predstavke bio glavni korisnik automo-

50 Barber, Messegué and Jabardo v. Spain judgment of 6 December 1988, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-23303&filename=001-23303.pdf&TID=ihgdqbxnfi>.

51 John Murray v. the United Kingdom judgment of 8 February 1996, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-153474&filename=001-153474.pdf&TID=ihgdqbxnfi>.

bila i da nije bio kod kuće u noći kada se dogodila nesreća. Međutim, Sud nije mogao naći u spisima predmeta dokaze izvedene na suđenju u kontradiktornom postupku. Na taj način povređena je pretpostavka nevinosti.⁵²

U predmetu *Bereš i ostali protiv Mađarske* podnosioci predstavke su 11 mađarskih državljana koji su rođeni između 1956. i 1988. godine i koji žive u Mađarskoj. Predmet predstavke se odnosi na krivični postupak protiv podnosioca predstavke nakon njihovog učešća u protestu u blizini zgrade Parlamenta u Budimpešti. Politički aktivisti su učestvovali na demonstracijama 23. decembra 2011, tako što su blokirali ulaz na parkiralište pored zgrade Parlamenta. Kao rezultat toga, protiv njih su pokrenuti krivični postupci zbog optužbi za kršenje slobode kretanja. Međutim, u martu 2012. predmet protiv njih bio je okončan u pretpretresnoj fazi, jer su bili amnestirani po zakonu koji je usvojio Parlament. Ubrzo nakon toga, šest podnosilaca predstavke su podneli ustavnu žalbu. Posebno su se žalili da je u tekstu Zakona o amnestiji u vezi sa incidentom iz decembra 2011. korišćen izraz „počinioci“, što implicira da su krivi za krivično delo koje im je bilo stavljeno na teret. Ipak, Ustavni sud je njihovu žalbu proglasio neprihvatljivom, jer je ustanovljeno da se tekst Zakona o amnestiji ne može tumačiti kao oglašavanje podnosilaca predstavke krivim za izvršenje krivičnog dela za koja su bili optuženi. Pozivajući se na član 6. stav 2. EKLP (pretpostavka nevinosti), podnosioci predstavke su se obratili Sudu da je tekst Zakona o amnestiji sadržao sumnju u njihovu nevinost i time oštetio njihovu reputaciju. Međutim, Sud je našao da u ovom slučaju nije povređena pretpostavka nevinosti. Naime, predmet posebnog razmatranja se odnosio na to da li se tumačenjem teksta Zakona može doći do zaključka da su podnosioci predstavke označeni kao izvršioци krivičnog dela, u pogledu čega je Sud zauzeo stav da nijedan izraz Zakona ne povezuje direktno podnosiocе predstavke imenom i prezimenom, pa samim tim nema kršenja pretpostavke nevinosti⁵³.

U slučaju *Kemal Čoškun protiv Turske* podnosilac predstavke je turski državljanin koji živi u Antaliji, a obratio se Sudu zbog navodnog kršenja pretpostavke nevinosti. U disciplinskom postupku Vrhovno disciplinsko veće je utvrdilo da je Čoškun izvršio krivično delo pokušaj silovanja, napad i pretnju nasiljem s oružjem i naložio njegovo smenjivanje iz policijskih snaga. Ovu odluku je potvrdio Upravni sud. Međutim, u krivičnom postupku podnosilac predstavke je oslobođen od optužbe za razbojništvo i pokušaj silovanja. U dis-

52 Telfner v. Austria (Application no. 33501/96) ECHR 20 March 2001, <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-59347?TID=thkbhnilzk>.

53 Béres and others v. Hungary (Application nos. 59588/12, 59632/12 and 59865/12), 17 January 2017, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5599389-7074064&filename=Judgments%20of%2017.01.17.pdf>.

ciplinskom postupku se potom podnosilac predstavke žalio na odluku Upravnog suda koja se odnosi na njegovo smenjivanje, tvrdeći da je oslobođen od svih navoda optužbe u krivičnom postupku kojima bi se opravdalo njegovo smenjivanje iz policije. Međutim, njegova žalba je odbijena, kao i druga pravna sredstva. Pozivajući se na član 6. stav 2. EKLJP (pretpostavka nevinosti), Čoškun se žalio da su disciplinski i upravni organi prekršili njegovo pravo da se smatra nevinim pre krivičnog suđenja i da je on razrešen iako je oslobođen od optužbi. Sud je zauzeo stav da u ovom predmetu postoji kršenje pretpostavke nevinosti.⁵⁴

Predmet *Latenmaki protiv Estonije* odnosi se na odbijanje zahteva podnosioca predstavke od strane građanskog suda da dosudi naknadu štete nakon saobraćajne nezgode u kojoj je podnosilac predstavke povređen. Naime, maja 2008. gospođa Latenmaki je optužena za krivično delo prevare u osiguranju iz razloga što je postojala sumnja da je fingirala saobraćajnu nezgodu po osnovu koje je zahtevala naplatu od osiguranja. Međutim, javni tužilac je odustao od krivičnog gonjenja, polazeći od toga da se u konkretnom slučaju radi o delu malog značaja, a njoj je naloženo da plati iznos troškova postupka i određeno joj je 80 časova društveno-korisnog rada. Nakon toga, podnosilac predstavke se obratila parničnom sudu sa zahtevom za naknadu štete nastale u saobraćajnoj nezgodi, kom prilikom je priložila i dokaz da je krivični postupak zbog prevare u osiguranju protiv nje obustavljen. Međutim, sud je odbio njen zahtev iz razloga što je Osiguravajuće društvo podnelo sudu presudu krivičnog suda kojom je saokrivljeni bio osuđen za fingiranje saobraćajne nesreće, čime je odbačena njena tvrdnja da se radilo o pravoj saobraćajnoj nesreći. Zbog toga se gospođa Latenmaki obratila Sudu, nakon što je iskoristila sva raspoloživa pravna sredstva, smatrajući da je u ovom slučaju povređena pretpostavka nevinosti.⁵⁵ Sud je u presudi u ovom predmetu istakao da je generalni cilj pretpostavke nevinosti da zaštiti pojedince koji su oslobođeni od optužbe ili u vezi sa kojim je obustavljen krivični postupak od postupanja od strane javnih službenika i vlasti kao da su izvršioi krivičnog dela.⁵⁶ Sud je u više predmeta razmatrao povredu pretpostavke nevinosti u vezi sa sudskim odlukama donetim nakon okončanja krivičnog postupka (bilo usled obustave postupka ili odbijanja optužbe) a povodom odbijanja

54 Kemal Coskun v. Turkey (Application no. 45028/07), 28 March 2017, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5668726-7185413&file-name=Judgments%20of%2028.03.17.pdf>.

55 Lhteenmki v. Estonia (Application no. 53172/10), 21 June 2016, <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5412526-6773438&file-name=Judgments%20of%2021.06.16.pdf>.

56 Allen v. the United Kingdom [GC], no. 25424/09, <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%5B%22appno%3A%5B%2225424%2F09%22%5D%2C%22itemid%3A%5B%22001-122859%22%5D%5D>.

građanskog suda za dosuđivanje naknade štete,⁵⁷ i zauzeo je stav da pretpostavka nevinosti znači da ukoliko se krivični postupak završi donošenjem odluke o obustavi postupka ili oslobađajućom presudom, da se lice koje je u tom postupku bilo okrivljeno ima smatrati nevinim i da tako treba da bude i tretirano.⁵⁸

U predmetu *Alen protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je jasno zauzeo stanovište po kom pretpostavka nevinosti postoji u slučaju kada je krivični postupak završen donošenjem oslobađajuće presude, pa se oslobođeno lice ima smatrati nevinim pred zakonom i državom, jer nije došlo do obaranja prezumcije, i nevinost se mora poštovati i u povezanim sudskim i drugim postupcima.⁵⁹

Podnosilac predstavke u predmetu *Turiev protiv Rusije* se obratio Sudu jer je u medijskom intervjuu lokalnog javnog tužioca pre suđenja prekršeno njegovo pravo na pravično suđenje, a naročito pravo na pretpostavku nevinosti. Podnosilac predstavke je uhapšen po optužbi za ubistvo i podmetanje požara u aprilu 2000. godine. Nakon hapšenja, lokalni list objavio je intervju sa zamenikom javnog tužioca o povećanju stope ubistava. Tužilac je pomenuo g. Turijeva prvim slovom imena i punim prezimenom i označio ga „ubicom“ jedne žrtve i „učesnika u ubistvu“ druge žrtve. Gospodin Turiev je zatražio da javni tužilac bude izuzet iz krivičnog postupka, s obzirom na to da iz njegovog intervjua proizlazi da ima predubedenje da je podnosilac izvršio krivično delo. Međutim, sud je odbio ovaj zahtev, a Turijev je proglašen krivim u januaru 2003. godine i osuđen na 20 godina kazne zatvora. Sud je istakao da organi vlasti mogu javnost upoznati o činjenici da se vodi istraga u određenom krivičnom predmetu, npr. o hapšenjima ili o osumnjičenima, ali samo dokle to čine na diskretan i obazriv način⁶⁰ i da je veoma bitan izbor reči.⁶¹ Iako je tužena država iznela stav da tužioci ne smeju da izgube svoju slobodu govora, budući da su javni tužioci i predstavnici države, s obzirom na to da bi njihova tišina mogla stvoriti informativni vakuum koji bi mogao biti popunjen nepouzdanim izvorima informacija, Sud je istakao da reči tužioca dolaze iz vlasti i naročito su uverljive u javnosti, a da su komentari tužioca u konkretnom slučaju bili očigledno izjava o krivici podnosioca predstavke koja je, prvo, podstakla

57 *Allen v. the United Kingdom*, cited above, § 98; *Lundkvist v. Sweden* (dec.), no. 48518/99, ECHR 2003-XI, and *Reeves v. Norway* (dec.), no. 4248/02, 8 July 2004.

58 [http://hudoc.echr.coe.int/eng#s"respondent":\["EST"\],"documentcollectionid2":\["GRAND-CHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-163817"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#s)}

59 *Allen v. the United Kingdom* [GC], no. 25424/09, [http://hudoc.echr.coe.int/eng#s"appno":\["25424/09"\],"itemid":\["001-122859"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#s)}

60 *Krause v. Switzerland*, no. 7986/77, Commission decision of 3 October 1978, Decisions and Reports 13, p. 73; *Allenet de Ribemont v. France*, 10 February 1995, § 38, Series A no. 308.

61 *Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, § 41, ECHR 2000X.

javnost da veruje u krivicu, a drugo, prejudicirala procenu činjenica od strane nadležnog pravosudnog organa.⁶² Tako da je u ovom slučaju učinjena povreda pretpostavke nevinosti.

U predmetu *Bodi i Lani protiv Španije* podneta je predstavka jer je sud odbio zahtev podnosioca predstavke za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode, s obzirom na to da su bili u pritvoru, a posle sprovedenog krivičnog postupka Bodi je oslobođen, dok je prema Laniju optužba odbijena. Podnosioci su smatrali da je na ovaj način povređena pretpostavka nevinosti, što je Sud u svojoj presudi i utvrdio.⁶³

U predmetu *El Kada protiv Nemačke* podnosilac predstavke je u policiji bez prisustva branioca priznao izvršenje krivičnog dela razbojništva, nakon čega je na saslušanju pred sudom u vezi sa određivanjem pritvora, a u prisustvu branioca osporio ranije dato priznanje. U postupku za opozivanje uslovne osude izrečene nekoliko godina ranije uzeta je u obzir činjenica da je lice priznalo izvršenje krivičnog dela razbojništva, čime je povredio obavezu iz uslovne osude, pa mu je ista zbog toga opozvana. Na odluku suda podnosilac predstavke se žalio ističući da je povređena pretpostavka nevinosti jer se imao smatrati nevinim za delo razbojništva dok se njegova krivica ne utvrdi pravosnažnom presudom i da se iz tog razloga njegovo priznanje u policiji nije moglo koristiti kao osnov za opozivanje uslovne osude iz prethodnog krivičnog postupka. Apelacioni sud je njegovu žalbu odbio jer su postojali svedoci iz čijih iskaza jasno proizlazi da je optuženi izvršio krivično delo koje mu se stavlja na teret, pa je upućen na izdržavanje kazne zatvora. Sud je našao da u ovom slučaju postoji povreda pretpostavke nevinosti.⁶⁴

4. Pojedini procesni mehanizmi za očuvanje pretpostavke nevinosti – zaključna razmatranja

Pretpostavka nevinosti i pravičnost postupka predstavljaju preduslov za pravedno suđenje stvarnim učiniocima krivičnih dela. Poštovanje pretpostavke nevinosti ne podrazumeva samo ostvarivanje prava na pravično suđenje, već

62 Turyev v. Russia (Application no. 20758/04), 11 October 2016,
<http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-5514573-6935022&file-name=Judgments%20of%2011.10.16.pdf>.

63 Vlieeland Boddy y Marcelo Lanni c. España (Demandas n° 534651 Y 9634/12), <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%5Citemid%3A%5B%22001-161488%22%5D>

64 El Kaada v. Germany (Application no. 2130/10), 12 November 2015,
<http://hudoc.echr.coe.int/eng#%5Clanguageisocode%3A%5B%22ENG%22%5D%2C%5Ckpthesaurus%3A%5B%22325%22%5D%2C%5Cdocument-collectionid2%3A%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%5Citemid%3A%5B%22001-158492%22%5D>.

obezbeđuje i poverenje u osnovne principe vladavine prava. Zbog toga je veoma važno da se obezbedi poštovanje pretpostavke nevinosti ne samo u toku krivičnog postupka, već i u pretkrivičnom postupku. U tom smislu su u krivični postupak uvedeni brojni mehanizmi, odnosno pravila postupka kojima se to obezbeđuje. Na prvom mestu, tu su pravila o teretu dokazivanja koja su u našem krivičnom postupku na tužiocu (član 15.ZKP).Dokazna inicijativa je ravnomerno raspoređena na stranke u postupku, a dokaze izvodi sud na predlog stranačka.Samo izuzetno, kada je to neophodno za svestrano raspravljanje predmeta, sud ima pravo da izvodi dokaze po službenoj dužnosti. Međutim, potrebno je da sud, ukoliko se i upusti u to, pronade adekvatnu meru, što je faktička stvar u svakom konkretnom slučaju, jer je potrebno da uspostavi ravnotežu između svestranog raspravljanja krivične stvari sa jedne strane, i vođenja pravičnog postupka sa druge strane. Teret dokazivanja na javnom tužiocu za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti je na izvestan način modifikovan, jer on ujedno ima i obavezu da vodi računa o interesima suprotne stranke, odnosno o potrebi vođenja pravičnog postupka, zbog čega se ponekad u teoriji i dovodi u pitanje njegova stranačka uloga u postupku.

Pretpostavka nevinosti, i sa njom direktno povezan teret dokazivanja na tužiocu, nisu apsolutno pravilo. Naime, u pojedinim slučajevima, postoje izuzeci u smislu prebacivanja tereta dokazivanja u određenoj meri sa tužioca na okrivljenog. Tako je, do nedavno, odnosno do brisanja krivičnog dela klevete iz našeg Krivičnog zakonika, to bio slučaj kod krivičnog dela klevete gde se teret dokazivanja prebacivao na okrivljenog samo u pogledu određenog elementa bića krivičnog dela, kada je okrivljeni dokazivao istinitost svojih tvrdnji, dok je glavni teret dokazivanja i dalje bio na privatnom tužiocu (s obzirom na to da se ovo krivično delo gonilo po privatnoj tužbi). Ratio legis ovakvog rešenja se temelji na dva osnovna razloga: 1. to se čini iz razloga logike po kojima je veoma otežano dokazivanje negativnih činjenica, pa se u tom pogledu, teret dokazivanja načelno prebacuje na onoga koji tvrdi da takve činjenice zaista i postoje, odnosno da su istinite, i 2.razlozi elementarne pravičnosti nalažu da nijedan građanin nije dužan da dokazuje nepostojanje činjenica koje povređuju njegovu čast ili ugled, jer se načelno pretpostavlja da je svaki čovek častan i ugledan, a ako neko za određeno lice tvrdi suprotno, onda taj koji to tvrdi mora da dokaže istinitost svoje tvrdnje, a ne mora obrnuto, onaj koji smatra da je oklevetan, dokazivati da je neosnovano ono što se za njega iznosi ili prenosi.⁶⁵

U Ustavu Republike Srbije (član 33. stav 5) propisano je da svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u

65 M. Škulić, T. Bugarski, Krivično procesno pravo, Novi Sad, 2015, 250.

svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva, da se pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu, ispituju i svedoci odbrane. Iz ove odredbe, kao i iz odredbe Zakonika o krivičnom postupku (član 15. stav 3) jasno se vidi da je ovo samo pravo, ali ne i obaveza okrivljenog, tako da se ne može dovesti u pitanje pretpostavka nevinosti. Sa ovim u vezi stoji i pravo okrivljenog na zaštitu od samooptuživanja. Ovo pravo okrivljenom je garantovano Ustavom (član 33. stav 7) i Zakonikom o krivičnom postupku (član 68. stav 1. tačka 2) i načelno se može smatrati da odredba člana 15. stav 3. Zakonika o krivičnom postupku ne ugrožava ovo pravo okrivljenog. Moguća je sporna situacija kada okrivljeni odluči da se brani ćutanjem, odnosno da neće da iznese svoju odbranu niti da odgovara na postavljena pitanja, u smislu da dođe do dokaznog vrednovanja takvog načina odbrane okrivljenog, iako se to smatra zabranjenim. U takvom slučaju bi došlo do faktičkog prebacivanja tereta dokazivanja. U vezi sa ovim pravom okrivljenog, moguća je i situacija da je okrivljeni prvo dao iskaz, a potom odlučio da se brani ćutanjem, jer nije bio obavešten o tom pravu. U tom slučaju, teret dokazivanja da li on zaista nije bio o tom pravu obavešten bi bio na sudu, a nikako na okrivljenom.⁶⁶ U slučajevima kada se okrivljeni brani ćutanjem, sud treba da unese u zapisnik da se optuženi izjasnio da nije kriv, kako bi se očuvala pretpostavka nevinosti.⁶⁷ Što se tiče prava na odbranu ćutanjem, postavlja se pitanje da li ohrabrivanje okrivljenog da iznese dokaze koji ga oslobađaju krivice predstavlja narušavanje ovog prava.

Ukoliko okrivljeni prizna izvršenje krivičnog dela, time oslobađa tužioca od tereta dokazivanja. U ovim slučajevima postoji pretpostavka da je lice priznalo izvršenje krivičnog dela zato što je krivo. Ovo se nalazi i u osnovi sporazuma o priznanju krivičnog dela, iako u ovom slučaju priznanje okrivljenog zavisi od ovlašćenja tužioca da podstiče okrivljenog na priznanje.⁶⁸ Zbog toga je važno istaći da organ postupka prilikom eventualnog sklapanja sporazuma o priznanju krivičnog dela, ne sme da utiče i vrši pritisak na okrivljenog da prizna krivicu, uzimajući u obzir da postojeći dokazi evidentno ukazuju da je kriv, pa da bi u tom slučaju postojala mogućnost blažeg kažnjavanja, jer bi u suprotnom moglo da se dovede u pitanje kršenje pretpostavke nevinosti. Zbog toga je jako važno u kom procesnom momentu i na koji način će organ postupka poučiti lice da ima pravo

66 Videti: Škulić, Bugarski, op. cit., 251.

67 OSCE Misija u BiH, Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini, 2, <http://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>

68 Lippke R., op. cit., 346.

da zaključi sporazum o priznanju krivičnog dela i pri tome ne sme da se koriste jezičke formulacije kojima bi se podsticalo priznanje krivice okrivljenog.

Očuvanje pretpostavke nevinosti se ostvaruje na različite načine u krivičnom postupku. Tako na primer, u toku krivičnog postupka, organ postupka ne sme davati bilo kakve izjave o licu koje se tereti za krivično delo, a kojima bi se ukazalo da lice koje je dalo izjavu misli da je to osumnjičeni, odnosno okrivljeni kriv pre nego što se njegova krivica dokaže u skladu sa zakonom. Takođe, ne sme se ni u odsustvu bilo kakve formalne izjave navesti razlog u kome se naslućuje da predstavnik pravosudne vlasti smatra optuženog krivim, zbog čega je jako važan odabir reči u izjavama o bilo kom licu pre nego što mu bude suđeno i bude utvrđena krivica.⁶⁹

Takođe je veoma važno istaći da svaki podsticajan pristup prema okrivljenom da prizna krivicu, koji je primetan u slučajevima kada se izriče novčana kazna ili uslovna osuda, čak i kada suštinski ne postoji namera da dođe do bilo kakvih negativnih posledica, takav pristup je u suprotnosti sa principom pretpostavke nevinosti, jer se zapravo na taj način prenosi teret dokazivanja sa optužbe na odbranu.⁷⁰

Isto je interesantno, na primer, istaći da se pretpostavka nevinosti krši u slučajevima kada sud odredi okrivljenom da plati troškove postupka, iako je postupak obustavljen zbog zastarelosti krivičnog gonjenja.⁷¹

Pravila dokazivanja su izuzetno važna za obezbeđenje pretpostavke nevinosti i pravičnosti krivičnog postupka. U vezi sa ovim pravilima stoji načelo utvrđivanja istine u krivičnom postupku, koje spada u načela cilja i osnovnog načina vođenja krivičnog postupka. Velika je greška što je ovo načelo formalno eliminisano u važećem Zakoniku o krivičnom postupku, jer ono predstavlja vrhunsko načelo krivičnog postupka, čak i ako je cilj zakonodavca bio da se uvođenjem elemenata adverzijalnog postupka u naš krivični postupak, promeni poimanje istine, odnosno da se ona shvati na način kako je to slučaj u adverzijalnom krivičnom postupku, kao što je, na primer, američki krivični postupak.

69 Vid. *Allenet de Ribemont v. France*, presuda od 23. januara 2005, par. 35, *Daktaras protiv Litvanije*, presuda od 10. oktobra 2000, par.41. citirano kod: OSCE Misija u BiH, *Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini*, str. 2-3, <http://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>

70 OSCE Misija u BiH, *Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini*, str. 6, <http://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>

71 OSCE Misija u BiH, *Pretpostavka nevinosti: Primjeri nepoštivanja međunarodno priznatih standarda u oblasti zaštite ljudskih prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini*, str. 5, <http://www.osce.org/bs/bih/110248?download=true>

Tim pre, što je i u SAD-u na primer, u kome postoji čist adverzijalni postupak, odredbom 1.02 Saveznih pravila o dokazivanju, kao cilj navedeno saznanje istine, radi pravičnog odlučivanja.⁷² Anglosaksonski krivični postupak je adverzijalni postupak, a što nije sinonim za akuzatorski postupak. Adverzijalni postupak se često opisuje kao igra čija je jedina svrha da pobedi jedna stranka, više nego razjašnjavanje činjenica, pojašnjenje zakonskih odredaba ili sprovođenje pravde.⁷³ Moralno opravdanje za ovakav postupak je činjenica da je u njemu istina najčešće nusproizvod, za razliku od mešovitog krivičnog postupka koji je specifično konstruisan sa ciljem da se utvrdi istina. Istina koja se utvrđuje u krivičnom postupku ne predstavlja skup činjenica koje postoje „tamo negde“, već više verzija scenarija o kome se može raspravljati (tvrditi). U adverzijalnom postupku istina je ono što je na strani pobjedničke stranke u postupku, a što se potvrđuje kroz sudsku odluku. Pravila dokazivanja u ovom postupku mogu se smatrati odličnim sredstvom za držanje činjenica „van vidokruga sudnice“, tako da porota ne raspolaže svim činjenicama u postupku, zbog čega je dostizanje pravde i pravičnosti maltene nemoguće, osim slučajno u današnjem Američkom adverzijalnom postupku.⁷⁴

Zbog svega navedenog, potrebno je da organi postupka budu veoma obazrivi u svom postupanju, i da poštujući sva procesna pravila omoguće poštovanje pretpostavke nevinosti i pravično suđenje.

72 Škulić, Bugarski, op. cit., 133.

73 B. L. Ingraham, *The Right of Silence, the Presumption of Innocence, the Burden of Proof, and a Modest Proposal: A Replay to O Reilly*, *The Journal of Criminal and Criminology*, br. 2, 1996, 593.

74 *Ibid*, 594.

Tatjana Bugarski, Ph.D., full professor
Novi Sad Faculty of Law

THE PRESUMPTION OF INNOCENCE
(SCOPE AND EFFECT IN CRIMINAL PROCEEDINGS)

The presumption of innocence is one of the basic principles of law of criminal procedure that is directly related to a fair trial, so it can be considered as an integral part of the right of a defendant to a fair trial. Although it has always been the object of interest of the scientific and professional public, in recent years it has become one of the most current topics, both in theory and in the legislative field, and above all at the level of the European Union. Because of its actuality, the presumption of innocence is the subject of this paper work, which deals with the following issues: the scope and effect of the presumption of innocence in criminal proceedings - theoretical considerations, the presumption of innocence and European Union regulations, the presumption of innocence and the standards of the European Court of Human Rights. The last part of the paper work is dedicated to some procedural mechanisms to preserve the presumption of innocence such as the burden of proof, the rules of proof and the principle of truth, as well as the privilege of the defendant against self-incrimination.

Key words: *criminal proceedings, presumption of innocence, fair trial, European Union, European Court of Human Rights.*

